

ZYGMUNT WIATROWSKI

WSP w Bydgoszczy

PRACA CZŁOWIEKA JAKO OSNÓWA PRZYGOTOWANIA I DZIAŁALNOŚCI
NAUCZYCIELA WYCHOWANIA TECHNICZNEGO

1. Wprowadzenie

Od kilku już lat realizowany jest w szkole ogólnokształcącej program przedmiotu praca-technika. Nie wdając się w szczegółową analizę treściową można stwierdzić, że jest to program interesujący. Mimo to wywołuje on nieustanne dyskusje. Także sam sposób jego realizacji pozostawia często wiele do życzenia. Istotą owego programu jest uwzględnienie w nich trzech podstawowych układów treściowych i działaniowych, a mianowicie:

- treści wyznaczone pierwszym członem nazwy przedmiotu, a zatem dotyczące kategorii "praca",
- treści wyznaczone drugim członem nazwy przedmiotu, a zatem dotyczące kategorii "technika",
- treści o charakterze działaniowym, praktycznym, przewijające się przez cały program przedmiotu a dobitnie zaakcentowane w tej części programu, która dotyczy praktyk uczniowskich.

Z zadowoleniem można stwierdzić, że wszystkie te układy treściowe znalazły bardzo silne zaakcentowanie w referacie Biura Politycznego na XIX Plenum Komitetu Centralnego PZPR, określającym miejsce i zadania inteligencji w socjalistycznym rozwoju Polski.

W obliczu konieczności takiego organizowania działalności dydaktyczno-wychowawczej każdej szkoły, aby wprowadzała ona młode pokolenie w rozległe i złożone problemy postępu naukowo-te-

chnicznego postanowiono:

- a/ rozwinąć politechnizację - od przedszkola poprzez wszystkie szczeble szkolnictwa, po upowszechnienie wiedzy i sprawności technicznej we wszystkich środowiskach społecznych,
- b/ stworzyć system ciągłego uzupełniania wiedzy i kwalifikacji technicznych;
- c/ nadać praktyczny wyraz idei wychowania przez pracę, kształtowania ambicji zawodowych i szacunku dla pracy.

Nie muszę przypuszczać wykazywać, że powyższe stwierdzenie bardzo dobrze sytuuje rangę i rolę wychowania przez pracę i kształcenia politechnicznego w szkole, a tym samym miejsce i rolę nauczycieli wychowania technicznego w całym systemie edukacyjnym.

Program Konferencji bydgoskiej, traktującej wychowanie techniczne jako problem naukowo badawczy i dydaktyczny, przewiduje możliwość dogłębnego przeanalizowania wymienionych przeze mnie układów treściowych i działaniowych. W swoim wystąpieniu pragnę przeanalizować układ pierwszy, związany z kategorią praca. Na strukturę treściową tegoż zamiaru złożoną się następujące zagadnienia: pojęcie i ogólne właściwości pracy człowieka, kategoria pracy w procesie przygotowania nauczycieli wychowania technicznego, kategoria pracy w działalności nauczyciela wychowania technicznego oraz problematyka badań nad relacją "praca-technika.

2. Pojęcie i ogólne właściwości pracy człowieka

Literatura traktująca o pracy człowieka jest wyjątkowo bogata. Stanowi to następstwo zajmowania się tym problemem przez wielu specjalistów reprezentujących różne dziedziny wiedzy naukowej. Wśród nauk o pracy szczególna rola przypada: filozofii pracy, fizjologii pracy, psychologii pracy, socjologii pracy, pedagogice pracy, ergonomii, prakseologii oraz teorii organizacji i zarządzania. Z pedagogicznego punktu widzenia zagadnienie wyznaczone relacją: człowiek - wy-

chowanie - praca - zostały omówione stosunkowo szeroko w książce pt. "Pedagogika pracy w zarysie"¹.

Uogólniając stanowiska i stwierdzenia prezentowane w różnych opracowaniach i w różnych aspektach można stwierdzić, co następuje:

1. Poglądy na pracę jako celową działalność człowieka, polegającą na przekształcaniu dóbr przyrody i przystosowywaniu ich do zaspokajania potrzeb ludzkich, a tym bardziej na wartość pracy produkcyjnej zmieniały się przez wieki.
2. Współcześnie o pracy ludzkiej mówi się przynajmniej w dwóch znaczeniach:
 - w znaczeniu ekonomicznym /właściwym/, gdy chodzi o działalność człowieka polegającą na przekształcaniu dóbr przyrody i przystosowywaniu ich do zaspokajania potrzeb ludzkości ;
 - w znaczeniu społecznym /szerokim/, gdy chodzi o działalność człowieka, w wyniku której powstają dobra materialne, wartości kulturalne i społecznie znaczące usługi.
3. Podstawową treść każdej pracy stanowi układ czynności i elementów składających się na proces pracy, uwarunkowany właściwościami procesu technologicznego i kontaktu społecznego oraz możliwościami człowieka pracującego.
4. W literaturze poświęconej interpretacji relacji: człowiek - praca i nawiązującej do różnych koncepcji teoretycznych traktowania pracy człowieka, przypisuje się jej trzy rodzaje funkcji:
 - jest ona skierowana na zmianę świata przyrodniczego i podporządkowanie go człowiekowi,
 - jest działalnością, w której człowiek może się twórczo realizować, manifestować i rozwijać własną osobowość,
 - jako jedna z głównych form udziału człowieka w życiu społecznym, jest działalnością społeczną i kulturotwórczą, która określa stosunek jednostki do społeczeństwa i jego członków oraz do kultury².
5. Tak wyróżnione funkcje świadczą o wielkiej złożoności danej formy działalności ludzkiej. Elementy pracy przenikają do innych form działalności ludzkiej. "Dlatego jedynie słuszną

postawą - pisze T. Nowacki - jest świadome akcentowanie pracy i świadome uczestnictwo w procesie pracy"³.

6. Przyjęło się wyróżniać : pracę prostą i złożoną, pracę fizyczną i umysłową, pracę lekką i ciężką. Można też stosować jeszcze inne określenia oraz ujmować pracę człowieka w różnych aspektach; w filozoficznym, ekonomicznym, społecznym, pedagogicznym, prokseologicznym i w innych. W każdym jednak przypadku podkreśla się, że praca człowieka jest tą szczególną wartością, dzięki której powstają wszystkie inne wartości.

7. W przypadku pracy zawodowej, będącej działalnością ludzi organizowaną społecznie w taki sposób, aby prowadziła do powstawania wytworów społecznie wartościowych, pełnienia społecznie uzasadnionych usług i do podnoszenia jakości życia wykonujących ją jednostek⁴, wyróżnia się trzy podstawowe kategorie prac:

- prace wytwórcze, polegające na wytwarzaniu dóbr materialnych, w szczególności na produkowaniu środków produkcji i środków spożycia;

- prace usługowe, polegające na pełnieniu różnego rodzaju usług, np. w dziedzinie handlu, oświaty, kultury, zdrowia, komunikacji, administracji itp.;

- prace naukowo-badawcze i twórcze, polegające na tworzeniu dóbr tzw. duchowych, sprzyjających rozwojowi człowieka i tworzeniu przez niego dóbr materialnych.

8. Rola pracy w życiu współczesnego człowieka jest ogromna. Stanowi ona niezbędny warunek egzystencji, wyznacznik miejsca człowieka w społeczeństwie, czynnik kształtujący osobowość; wpływa na fizyczny rozwój człowieka, wyzwala w nim inicjatywę i twórczą aktywność myślową, dostarcza przeżyć estetycznych, przynosi radość i zadowolenie, ale stanowi też niekiedy źródło trudności, zmartwień i niepowodzeń oraz wprowadza człowieka w stan niezadowolenia, zniechęcenia, a nawet frustracji.

Przedstawiona nawet bardzo skrótowo charakterystyka ogólna pracy człowieka pozwala uświadomić nam wysoką rangę i duże możliwości interpretacyjne pierwszego członu nazwy interesującego nas przedmiotu nauczania praca-technika. Mam odwagę twierdzić,

że znaczna część nauczycieli wychowania technicznego tej świadomości nie posiada.

3. Kategoria pracy w procesie przygotowania nauczycieli wychowania technicznego

Nauczyciel wychowania technicznego, kształcony głównie w wyższych szkołach pedagogicznych na kierunku wychowania technicznego, może, a nawet powinien spełniać następujące funkcje inicjatywną, koordynacyjną, organizacyjną, wykonawczą i kontrolną. Inaczej mówiąc - nauczyciel wychowania technicznego powinien:

- inicjować w szkole działania charakterystyczne dla wychowania przez pracę i kształcenia politechnicznego, uwzględniając przy tym: kierownictwo szkoły, nauczycieli różnych przedmiotów nauczania, uczniów poszczególnych klas oraz rodziców współpracujących ze szkołą;
 - koordynować tę działalność w całej szkole, nadawać jej charakter celowy i planowy, odpowiadający ogólnym zadaniom wychowania przez pracę i kształcenia politechnicznego;
 - organizować nauczycieli i młodzież do wspólnych prac na rzecz szkoły i środowiska;
 - realizować zadania wyznaczone programem przedmiotu praca-technika, czuć się w pełni odpowiedzialnym za wysoką rangę i wysoki poziom zajęć programowych, dążyć nieustannie do doskonalenia warsztatu pracy oraz zabiegać o tworzenie stanowisk pracy dla uczniów, kształtować w nich właściwy stosunek do pracy oraz kulturę techniczną, zgodnie z zadaniami ogólnymi wychowania przez pracę i kształcenia politechnicznego;
 - systematycznie kontrolować przebieg i wyniki zaangażowania nauczycieli i uczniów na rzecz tworzenia w szkole właściwego klimatu wychowania przez pracę i kształcenia politechnicznego.
- Aby tak było nauczyciel pracy - techniki powinien:

1/ odznaczać się dobrym przygotowaniem kierunkowym, tj. w zakresie technik mających odzwierciedlenie w programie szkolnym:

2/ posiadać umiejętności niezbędne do stosowania podstawowych technik;

3/ znać możliwie dobrze organizację i zasady funkcjonowania współczesnych zakładów pracy, a szczególnie zakładów produkcyjnych;

4/ rozumieć doskonale sens pracy człowieka, odnosić się do niej z powagą i umieć ją organizować zgodnie z wymaganiami naukowej organizacji pracy;

5/ legitymować się umiejętnościami pedagogicznymi, umożliwiającymi przekonujące przekazywanie wysokiej wartości każdej pracy, rozwijanie pozytywnego stosunku do niej oraz włączanie młodzieży do pracy zgodnie z jej możliwościami osobistymi i potrzebami społecznymi;

6/ być osobiście przekonany o społecznej potrzebie wychowania dzieci i młodzieży przez pracę, jak również kształcenia ich politechnicznie i dawać temu wyraz przede wszystkim przez własny stosunek do pracy zawodowej.

W procesie kształcenia i doskonalenia tych nauczycieli trzeba będzie kłaść znacznie większy nacisk na potrzebę dochodzenia do:

- wysokiej kultury technicznej i kultury pracy,
- układów umiejętności kierunkowych i pedagogicznych,
- ukształtowania społecznie pożądanej postawy wobec pracy.

W tym celu program kształcenia i doskonalenia nauczycieli pracy - techniki winien w większym niż dotychczas stopniu uwzględniać treści wynikające ze współczesnego stanu nauki o pracy, w tym filozofii pracy, psychologii pracy, socjologii pracy i pedagogiki pracy⁵. Z zadowoleniem pragnę stwierdzić, że takie podejście cechuje już Wyższą Szkołę Pedagogiczną w Bydgoszczy.

W programie kształcenia i doskonalenia nauczycieli wychowania technicznego przewidzieliśmy i systematycznie realizujemy:

- na III roku studiów dziennych - wybrane problemy pedagogiki, psychologii i socjologii pracy, w wymiarze 45 godzin /15 godzin wykładu i 30 godzin ćwiczeń konwersatoryjnych/,

- na III roku studiów zaocznych - w ramach metodyki wychowania technicznego - wybrane zagadnienia pedagogiki pracy w wymiarze 25 godzin /10 godzin wykładu i 15 godzin ćwiczeń konwersatoryjnych/,

- na I roku studiów zaocznych II stopnia - metodyka kształcenia i doskonalenia zawodowego - w ramach metodyki wychowania technicznego, w wymiarze 20 godzin /8 godzin wykładu i 12 godzin ćwiczeń/,

- na II roku studiów zaocznych II stopnia - wybrane problemy pedagogiki, psychologii i socjologii pracy - w wymiarze 25 godzin /10 godzin wykładu i 15 godzin ćwiczeń konwersatoryjnych/,

- na Studium podyplomowym WT - wybrane problemy pedagogiczne i metodologiczne, w wymiarze 30 godzin /15 godzin wykładu i 15 godzin ćwiczeń konwersatoryjnych/.

Niezależnie od tego prowadzone są rozmowy na temat wyodrębnienia na III roku studiów zaocznych oddzielnego przedmiotu: wybrane problemy pedagogiki, psychologii i socjologii pracy /podobnie jak na studiach dziennych/ w wymiarze 25 godzin /10 godzin wykładu i 15 godzin ćwiczeń konwersatoryjnych/. Przewidywaliśmy, że nastąpi to od najbliższego roku akademickiego, tj. od roku 1986/87.

Towarzyszy nam przekonanie, że takie usytuowanie problematyki, wyznaczonej kategorią pracy, stanowi rozwiązanie korzystne i w pełni uzasadnione w procesie przygotowania nauczycieli wychowania technicznego. Mogło to nastąpić dzięki bardzo dobrej współpracy Katedry Wychowania Technicznego, pozostającej w strukturze Wydziału Matematyki i Techniki, z Zakładem Pedagogiki Pracy, pozostającym w strukturze Wydziału Pedagogicznego. Wydaje się, że omówione rozwiązania gwarantujące odpowiednie przygotowanie nauczycieli pracy - techniki do swobodnego poruszania się w pierwszym członie nazewnictwa, można uznać jako optymalne, zatem godne upowszechnienia także w innych uczelniach kształcących i doskonalących nauczycieli wychowania technicznego.

4. Kategoria pracy w działalności nauczyciela wychowania technicznego

Tak sformułowane zagadnienie prowadzi nas przede wszystkim do istoty i zadań wychowania przez pracę. Przypomnijmy zatem, że "wychowanie przez pracę to zamierzony i celowo zorganizowany rodzaj działalności wychowawczej, którego cechą szczególną stanowi wykorzystywanie pracy w procesach oddziaływania na jednostkę i dokonywania zmian w jej osobowości"⁶.

Jak wynika z definicji, w procesie wychowania przez pracę, traktowanego jako składnik szeroko rozumianego wychowania, istotną rolę przypada pracy, a dokładniej celowym czynnościom jednostki i zespołów, dzięki którym powstają wytwory, pełnione są usługi lub dokonuje się proces badawczy i twórczy. Można wyróżnić następujące rodzaje czynności, które wykonywane są w procesie wychowania przez pracę i nazywane są w uproszczeniu pracą:

- czynności samoobsługowe, dzięki którym jednostka obsługuje samą siebie,
- czynności porządkowe, wykonywane w swoim otoczeniu,
- czynności usługowe z myślą o innych,
- czynności wytwórcze /tzw. prace fizyczne/, dzięki którym powstają wartości materialne /wytwory/,
- czynności badawcze i twórcze, dzięki którym powstają wartości tzw. duchowe,
- czynności organizacyjne, warunkujące prawidłowy i skuteczny przebieg wszystkich innych czynności.

Nieprzypadkowo wyróżniając rodzaje czynności nazwałem je umownie pracą, w istocie rzeczy bowiem o pracy mówić można jedynie w dwóch wcześniej omówionych znaczeniach : ekonomicznym i społecznym.

Do podstawowych zadań wychowania przez pracę można zaliczyć:

1. Doprowadzenie dzieci i młodzieży, a także dorosłych do:
 - zdobycia podstaw wiedzy o pracy człowieka, o jej istocie i złożoności,

- rozumienie roli pracy w życiu każdego człowieka,
- przekonania, iż praca stanowi nieodłączną właściwość, potrzebną i konieczność każdego człowieka sprawnego fizycznie i psychicznie.

2. Włączanie dzieci i młodzieży w nurt codziennej pracy ludzkiej i kształtowanie w ten sposób:

- podstawowych umiejętności pracy, w tym szczególnie umiejętności praktycznych,
- właściwej motywacji do uczestniczenia w każdej pracy społecznie użytecznej,
- odpowiedniego stosunku do pracy własnej, do pracy innych i do wytworów pracy.

3. Kształtowanie cech charakteru jednostki, takich jak: pracowitość, systematyczność, dokładność, uczciwość, rzetelność, odpowiedzialność, pomysłowość, zaradność i innych, i w ten sposób zbliżanie jednostki do wzoru wyznaczonego relacją obywatel - pracownik.

4. Kształtowanie kultury pracy, będącej składnikiem ogólnej kultury współczesnego człowieka i odpowiadającej wymaganiom naszej cywilizacji⁷.

Realizacja tak nakreślonych zadań wychowania przez pracę stanowi - jak się wydaje - najlepszą gwarancję właściwej i skutecznej realizacji programu przedmiotu praca-technika. Trzy działy programu pracy-techniki stwarzają ku temu szczególnie sprzyjające sytuacje:

- elementy kultury pracy, w całym cyklu szkoły ogólnokształcącej, tj. we wszystkich klasach,
- elementy preorientacji i orientacji zawodowej, w całym cyklu szkoły ogólnokształcącej,
- praktyki uczniowskie, realizowane od klasy szóstej szkoły podstawowej.

Ale przecież i inne działy programu nauczania stwarzają także wiele sprzyjających okazji, szczególnie wówczas gdy w grę wchodzi kształtowanie odpowiednich umiejętności.

Można zatem stwierdzić, że właściwa realizacja programu nauczania pracy-techniki stanowi dobrą gwarancję pełnej reali-

zacji wyżej wymienionych zadań wychowania przez pracę, a także kształcenia politechnicznego i orientacji zawodowej.

Pragnę jednak podkreślić, że nauczyciel wychowania technicznego nie może i nie powinien ograniczać się li tylko do swego przedmiotu nauczania. Przecież wyżej nakreślone zadania wychowania przez pracę, a także pominięte w tych rozważaniach zadania kształcenia politechnicznego, są zadaniami całej szkoły i wszystkich nauczycieli. Wcześniej wyszczególnione role nauczyciela wychowania technicznego, w tym rola inicjatywna i koordynacyjna, mają sens tylko w takim układzie działania szkolnego.

5. Problematyka badań nad relacją "praca-technika"

Człony tej relacji traktowane rozdzielnie mają już bogatą literaturę i wiele interesujących badań. Nie można jednak powiedzieć tego o danej relacji w pełnym jej brzmieniu, co nie oznacza, że nic w tym zakresie nie zrobiono. W całym okresie Polski Ludowej różnym odmianom nazewnictw wychowania technicznego poświęcono nawet dość dużo publikacji książkowych i małych form wydawniczych, tych ostatnich szczególnie na łamach czasopisma specjalistycznego "Wychowanie Techniczne w Szkole". Licząc od 1980 roku na podkreślenie zasługują pozycje:

- T.Nowacki, Praca i wychowanie /1980/,
- R.Polny, Wychowanie techniczne w szkole ogólnokształcącej /1980/,
- P.R.Atutow, Zasada politechnizacji w nauczaniu /1981/,
- kilka opracowań w ramach wydawnictw WSP w Bydgoszczy autorstwa J.Napiórkowskiego,
- F.Zywert, Nauczyciel techniki w szkole ogólnokształcącej /1982/

Jednak w stosunku do rzeczywistych potrzeb stanowią one zaledwie określone minimum. Odczuwalna jest coraz bardziej potrzeba celowo organizowanych badań empirycznych i to w różnych ośrodkach kraju. Wskazywał na tę potrzebę niedawno H.Pochanke w artykule pod tytułem: Potrzeba badań w zakresie dydaktyki techniki⁸. Wprawdzie przesadne akcentowanie przez Autora drugiego członu nazewnictwa i wyraźne pomniejszanie rangi pierwszego

członu wydawniczego musi budzić uzasadniony sprzeciw /czemu dam wyraz w zakończeniu/, lecz ukazanie szeregu kierunków prac badawczych i uwarunkowań organizacyjnych stanowi bez wątpienia dobry początek dla postulowanych działań badawczych. Ze swej strony proponuję następujący zestaw problemowy dla postulowanych badań nad relacją "praca-technika".

1. Praca - technika w szkole ogólnokształcącej na tle współczesnych zadań wychowania przez pracę.
2. Praca - technika w szkole ogólnokształcącej na tle współczesnych zadań kształcenia politechnicznego.
3. Praca - technika w szkole ogólnokształcącej na tle współczesnych zadań preorientacji i orientacji zawodowej.
4. Praca - technika a zadania ogólne kształcenia przedzawodowego.
5. Kształtowanie umiejętności pracy na zajęciach z pracy-techniką.
6. Kształtowanie umiejętności technicznych na zajęciach z pracy - techniki.
7. Kształtowanie stosunku dzieci i młodzieży do pracy na zajęciach pracy - techniki.
8. Kształtowanie stosunku dzieci i młodzieży do techniki na zajęciach pracy-techniki
9. Kształtowanie kultury pracy dzieci i młodzieży na zajęciach pracy-techniki.
10. Kształtowanie kultury technicznej dzieci i młodzieży na zajęciach pracy-techniki.
11. Integracja treści nauczania przedmiotu praca - technika.
12. Metody nauczania pracy-techniki w szkole ogólnokształcącej.
13. Środki dydaktyczne na zajęciach pracy-techniki,
14. Wyniki nauczania - pracy techniki.
15. Szkolne uwarunkowania pomyślnej realizacji zadań programowych pracy - techniki.
16. Pozaszkolne uwarunkowania pomyślnej realizacji zadań programowych pracy - techniki.
17. Praktyki uczniowskie w szkole ogólnokształcącej - funkcja założona i rzeczywista.

18. Koła zainteresowań technicznych w szkole ogólnokształcącej - funkcja założona i rzeczywista.

18 a. Praca - Technika a kształcenie zawodowe.

19. Charakterystyka zawodowa nauczycieli pracy-techniki.

20. Sylwetka osobowa nauczyciela pracy-techniki

21. Kształcenie nauczycieli wychowania technicznego w teraźniejszości i w przyszłości.

22. Doskonalenie przywarsztatowe nauczycieli wychowania technicznego.

23. Doskonalenie nauczycieli wychowania technicznego w formach zinstytucjonalizowanych.

24. Stopnie specjalizacji zawodowej nauczycieli wychowania technicznego.

25. Doradztwo pedagogiczne w dziedzinie pracy-techniki

26. Doradztwo techniczne w dziedzinie pracy-techniki

27. Szkoła wobec współczesnych problemów pracy i techniki.

28. Zadania pracy-techniki a postulat wszechstronnego rozwoju osobowości człowieka.

29. Zadania pracy techniki a zadania wychowania socjalistycznego

30. Stan teorii i praktyki w dziedzinie pracy techniki w latach 80-tych i 90-tych naszego stulecia.

W podanym zestawie proponowanych tematów badań starałem się zaakcentować ich charakter pedagogiczny. Jeśli więc do tego zestawu dołączymy propozycje H.Pochanke głównie o wymowie technicznej otrzymamy już stosunkowo bogaty zestaw problemowy, nadający się do realizacji na różnym poziomie organizacji badań naukowych. Mogą to więc być prace magisterskie i doktorskie, a nawet habilitacyjne. Ważne jest, aby te wszystkie propozycje czynić przedmiotem badań empirycznych, bowiem takich badań brakuje nam najbardziej.

6. Zakończenie

Temat referatu skłania mnie do przedstawienia dwóch wątpliwości o charakterze nazewniczym. Chodzi o nazwy "dydaktyka techniki" i "magister techniki".

Za nazwą pierwszą opowiadają się dość kategorycznie H.Pochanke i Fr.Zywert /w cytowanych wcześniej opracowaniach/. Z kolei nazwę drugą usankcjonowano odpowiednimi przepisami. Jestem zdania, że oba terminy zamazują istotę rzeczy, wyrażoną w programie pracy-techniki. W szerszej pojętym życiu społecznym powodują one także wiele nieporozumień, a nawet niepożądanych następstw. A ponieważ nazwa praca-technika często okazuje się niezręczna w stosowaniu, czego potwierdzeniem jest chociażby zaproponowany przed chwilą zestaw problemów badawczych, zatem skłonny byłbym postulować powrót do ujednoliconej i bogatej w swą wymowę nazwy wychowanie techniczne. Wówczas uzyskalibyśmy zgodność terminologiczną dla przedmiotu nauczania, kreowanej dyscypliny pedagogicznej i nadawanych stopni zawodowych.

Rzecz wymaga poszerzonej dyskusji niekoniecznie podczas konferencji bydgoskiej. Wprawdzie istota rzeczy nie sprowadza się do nazw, lecz dobry układ nazewniczy stwarza korzystniejsze warunki dla należytego ogarniania istoty.

PRZYPISY

¹Z.Wiatrowski, Pedagogika pracy w zarysie, PWN Warszawa 1985

²Sterniczuk B., Sterniczuk H., Postawy wobec pracy, Warszawa 1979 s.20

³T.Nowacki, Filozoficzne podstawy wychowania przez pracę, W: Szkoła - zawód - praca. Ogólnopolskie Seminarium Pedagogiki Pracy - Nowy Sącz 1976, Warszawa 1978 s.30

⁴T.Tomaszewski, Praca zawodowa jako centralne pojęcie kształcenia zawodowego, W: Kształcenie zawodowe w służbie gospodarki i kultury narodowej, pod redakcją St.Kaczora i Z.Wiatrowskiego,

Warszawa WSiP 1978 s.49

⁵Zagadnienia te omawiam szerzej w "Pedagogice pracy w zarysie"
/patrz przypis 1/.

⁶Z.Wiatrowski, Pedagogika pracy... op.cit. s.85

⁷Jak wyżej - s.86

⁸H.Pochanke, Potrzeba badań w zakresie dydaktyki techniki,
"Studia Techniczne" WSP w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1982 zeszyt 9
s.7-18